

M. Àngels Francés Díez, *Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni*, Barcelona, 2012, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 216 pp.

El silenci de la marginalitat empeny Montserrat Roig a construir una obra que posa veu a totes aquelles persones subalternes, oprimides pels poderosos. Des de la memòria i el testimoniatge, l'escriptora intenta reconstruir un passat per, posteriorment, projectar-se cap al futur. La intenció literària de restaurar la història passa per deixar-nos un llegat d'obres clarament compromeses tant en els seus escrits de ficció com en l'assaig. Com explica Joan Fuster, en els seus llibres de ficció, els personatges «escorcollen la veritat quotidiana» i són un dels múltiples productes del «fenomen Montserrat Roig» el qual Fuster determina de la següent manera: «¿Feminista? Posem-hi: dona. Catalanista? Diguem-ne: catalana. Marxista? Com la majoria dels marxistes del país: aproximativament». És evident que Montserrat Roig va destacar per la seva orientació comunista i per la seva preocupació per l'Holocaust, però el feminisme la va marcar especialment. La professora de la Universitat d'Alacant, M. Àngels Francés, ha estudiat aquest compromís de l'escriptora. Si bé no menysté els altres dos aspectes, Francés se centra en la dèria de l'escriptura pel gènere, tot reconeixent tanmateix que el feminisme de Roig «fou un feminisme heterosexual, socialista i polític» (Palau, 9).

Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni es pot considerar la segona gran aportació de Francés. El seu primer llibre, *Literatura i feminisme. L'hora violeta, de Montserrat Roig*, del 2010, recuperava la part principal de la seva tesi i relacionava brillantment les bases de la teoria literària feminista amb les primeres obres de ficció de Montserrat Roig fins a *L'hora violeta*. En canvi, aquest segon estudi, una part extreta també de la seva tesi doctoral, se centra en l'obra assagística. Al pròleg, Montserrat Palau destaca el valor de la memòria i del mestratge literari i ideològic, aspectes que Francés valora especialment en el seu estudi. D'altra banda, Palau també palesa l'objectiu de l'estudiosa de mostrar la cohesió i la coherència de l'obra de Roig. Per coherència Palau entén el lligam que l'escriptora va crear de manera conscient entre el conjunt de la seva obra i la seva vida tot recreant situacions prototípiques on ella se sentia també inclosa: «cada dia cal omplir la nevera, dur els cadells a l'escola, cuinar com l'àvia, trucar al pediatre, organitzar xeflis postmoderns, llegir Kundera, anar a Cardedeu a visitar els sogres i, al llit, sospirar amb sospirs allargassats» (9).

Com a apunt introductori, en l'apartat «Montserrat Roig en el context de la Transició», Francés contextualitza, de manera molt metòdica, les actuacions antifràn-

quistes tot palesant el treball del PSUC, com a nucli essencial dels moviments polítics contra la dictadura. El ben cert, és que el PSUC era, si més no, el partit del qual formava part Montserrat Roig. Però, en aquest primer capítol, l'autora se centra sobretot en els moviments feministes com a manifestacions que el franquisme s'encarregava també d'eradicar. Explica els seus passatges de les lluites individuals a les col·lectives mitjançant els grups de conscienciació clandestins. Tota una sèrie de moviments que Francés lliga molt hàbilment amb els seus diferents partits polítics. En especial, fa menció del Movimiento Democrático de Mujeres (MDM), a Catalunya anomenat Moviment Democràtic de Dones (MDD) que reunia, entre d'altres, dones del Partido Comunista Español (PCE), del PSUC, del Partido Socialista Obrero Español (PSOE). En descriu el naixement, les escissions i les determinacions respecte a les diferents qüestions feministes, així com també explica les tendències que s'inscriuen en les diferents Jornades Feministes. D'especial interès trobem l'explicació sobre els entrebancs de les dones d'esquerres en els partits que patien els problemes de qualsevol partit clandestí de l'època, però, a més, les seves qüestions específiques de dones eren relegades a un segon plànol.

Dins d'aquest context minuciosament descrit, l'autora de l'estudi situa el pensament feminista de Maria Aurèlia Capmany, la intel·lectual que va influenciar profundament Montserrat Roig. No s'està tampoc de reflexionar sobre la situació de la cultura catalana en aquells moments, i així recorda, de la mà de Lluïsa Julià, els canvis de la funció dels/les escriptors/es dels seixanta als vuitanta. Així, l'intel·lectual compromès/a del final del període franquista perd impacte social en plena democràcia. Tant la qüestió de les actuacions antifranquistes, les feministes, com la situació que vivia la cultura catalana esdevenen pals de paller en la introducció d'aquest estudi. Un capítol molt complet que, de segur, serà un referent per a futurs/es investigadors/es, o interessats/des, en la qüestió.

D'altra banda, aquest apartat de contextualització s'acaba amb una sèrie d'entrevistes a gent pròxima a Montserrat Roig. La mare de l'escriptora, Albina Fransitorra, el fill major, Roger Sempere, la fotògrafa Pilar Aymerich i els crítics Josep M. Castellet i Joaquim Molas prenen la paraula per mostrar la seva mirada de l'autora de *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*. Com a personatges de la cultura, les entrevistes a Aymerich, Castellet o Molas aporten una explicació sobre el fet literari de Roig, la qual cosa està totalment justificada. Tanmateix, les preguntes sobre l'obra de Roig adreçades a la mare i al fill no acaben d'ensenyar el personatge des d'un punt de mira

personal. Així, la mare no parla gaire com a mare, ni el fill com a fill. Al costat d'alguns petits detalls interessants sobre la vida quotidiana es barregen unes preguntes sobre l'obra de Roig que desvirtuen les personalíssimes entrevistes que haurien pogut ser. Però malgrat aquest petit desequilibri entre les diferents converses, M. Àngels Francés se'n serveix per justificar la importància de les obres assagístiques.

La segona gran part d'aquest estudi sobre Montserrat Roig es basa en l'anàlisi de diversos llibres d'assaigs. Aquests són *¿Tiempo de mujer?*, *Mujeres en busca de un nuevo humanismo*, *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*, *Un pensament de sal, un pessic de pebre*, *Dietari obert, 1990-1991*, *L'agulla daurada* i *Els catalans als camps nazis*. L'anàlisi de tots aquests llibres s'uneix mitjançant els tres aspectes sobre els quals gira l'escriptura de Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni. Tal i com hem comentat abans, en aquesta segona part, Francés s'esplaia a demostrar la coherència que existeix en la vida privada i literària de Roig. En paraules de Francés: «Si en els capítols anteriors hem procurat situar Montserrat Roig en l'ambient contestatari dels anys setanta i vuitanta, i emmarcar en la història la seua lluita cívica i ideològica contra el franquisme i a favor dels drets de les dones, aquest capítol revisa la versió escrita dels mateixos compromisos que van guiar la seua activitat pública, com un continu on és difícil distingir entre vida i paraula» (97).

De la primerenca recopilació titulada *¿Tiempo de mujer?* Francés en destaca el pensament feminista de Roig, concretament els temes que li interessin: la família, és a dir la infantesa, les relacions matrimonials amb els comportaments específics dels homes i les dones, els rols de gènere i també l'actitud del patriarca comunista. S'hi esplaia també en l'*alter ego* masculí, Jordi Soteras, que permet reflexionar sobre els temes socialment transcendentals com són la política i el pensament. Aquest *alter ego*, reflex de l'esquizofrènia causada pel contrast entre el cos que escriu i el món del simbòlic, ve acuradament explicat per l'estudiosa. La maternitat és un altre tema tractat i justificat mitjançant els articles de Roig. Pornografia, erotisme i transvestisme són temes que Roig no deixa tampoc d'anomenar. Francés s'atura en l'exemple de Bibi Andersen, que tant va fer reflexionar la nostra malaguanyada escriptora. En aquesta part del llibre, Francés aporta uns aspectes teòrics sobre la identitat de gènere que fan més entenedor el pensament de Roig. Amb la claredat que caracteritza l'escriptura de l'estudiosa, Francés es passeja per la filosofia de Judith Butler, Monique Wittig, Simone de Beauvoir, les compara i les distancia; en definitiva, com en un joc de malabars, pren el control d'aquestes teories per mostrar-les tal i com ho requereix el seu escrit.

És d'agrair aquesta manera de presentar la teoria en la qual el pensament s'ajusta al que es pretén demostrar i no pas a la inversa, com malauradament ocorre en molts estudis. Un altre punt important que Francés destaca sobre aquest primer article de Roig és la preocupació de l'escriptora per la història de les dones. En concret se centra en l'*Odisea* per recordar les imatges mítiques femenines. Història que la portarà a reflexionar sobre la creació de noves veus de dones i a reivindicar les dones oblidades, les presoneres, les exiliades, les deportades als camps nazis: tot un munt de dones, com ara la Pasionaria, Dina Vierny, Julieta Serrano, o Josefina Molina, que es visualitzen en els escrits de Montserrat Roig.

Mujeres en busca de un nuevo humanismo és l'escrit on Montserrat Roig repensa el concepte de feminisme tot valorant la seva amplitud ja que hi inclou no solament l'esforç d'explicació de l'opressió de gènere sinó també la lluita per la llibertat i per una nova percepció del món. Tal i com ens explica Francés, aquest llibre recull diverses facetes del pensament feminista com ara la proposta de canviar el terme «feminisme» pel d'«humanisme» promogut per les Nacions Unides, a la qual l'escriptora dedica un capítol complet. En aquest apartat, després d'un concís repàs sobre les diferents reflexions del llibre, la investigadora ens regala una reflexió personal que acaba esdevenint l'interès vertader del capítol. Així explica: «com hem pogut observar, en el llibre predomina la defensa i la reflexió sobre el feminisme de la igualtat que, de vegades, es barreja amb premisses del de la diferència. La utopia, doncs, encara sembla abastable a principis de la dècada dels vuitanta. Ara bé, l'optimisme inicial de l'autora anirà diluint-se, amb el temps, en posicions més aviat melancòliques i pessimistes» (128).

En el llibre següent, *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*, M. Àngels Francés insisteix en la importància de les reflexions sobre l'escriptura determinada per l'expressió «mirada bòrnia», és a dir, mirada en doble direcció, cap endins i cap enfora alhora. Però també fa esment del *jo* autorial, de l'esquizofrènia pel que fa a la tria de la llengua, de la subversió que trenca les imatges femenines creades pels homes però que alhora replanteja el feminisme més prototípic. Com explica Francés, els sentiments contradictoris de proximitat i allunyament creixen també en la seva relació amb les altres escriptores. Capbussada en les seves pàtries, la principal serà la de la memòria, la del temps perdut. Però una altra de física també li permetrà generar unes experiències especials: la ciutat de Barcelona i sobretot el barri de l'Eixample.

Un pensament de sal, un pessic de pebre. Dietari obert 1990-1991, és per a l'estudiosa «un dels llibres més reveladors de l'univers ideològic en els últims anys de Montserrat

Roig i, potser, un dels menys estudiats per la crítica» (146). En aquest capítol, Francés defineix el *Dietari obert* de Montserrat Roig gràcies a les teories d'Enric Bou sobre aquest gènere literari i l'emplaça, de manera excepcional, dins d'aquesta línia entre els altres dietaris com són els de Ferran Soldevila, Rosa Leveroni o Enric Sòria. En les qüestions sobre les literatures del *jo*, Francés demostra tenir una gran base teòrica, la qual cosa reforça la qualitat científica del llibre.

En *L'agulla daurada*, basat en les reflexions sobre el viatge que va fer Roig a Leningrad per descriure el setge de la ciutat per part dels nazis, l'estudiosa insisteix en la duplicitat dels textos sobre aquest fet històric. Si d'una part s'aprecia el to autobiogràfic, de l'altra l'estil del text s'allunya del de l'escriptora i Francés planteja una possible intromissió de l'editorial. La investigadora elabora una argumentació profunda sobre el gènere híbrid d'aquest llibre, determinat per la literatura de viatges i el relat testimonial, i el situa enmig de les altres obres. Explica, doncs, el seu espai escriptural, basat en la memòria, així com les seves fronteres entre realitat i ficció.

El darrer llibre de l'estudi és *Els catalans als camps nazis* del qual es palesa el fet testimonial tal i com s'explica en remetre a les reflexions sobre l'escriptura de Roig. D'altra banda, la investigadora posa de manifest la complexitat d'aquesta obra que ha estat relacionada no solament amb l'assaig historiogràfic sinó també amb l'estudi sociològic i el memorialisme. De fet, la riquesa d'*Els catalans als camps nazis* suscita a Francés la investigació sobre la pluralitat de veus, concretament sobre la veu de l'escriptora.

Fet i fet, *Montserrat Roig: feminisme, memòria i testimoni* pren una vàlua especial sobretot en els moments en què Francés s'atura a reflexionar sobre l'escriptura, concretament sobre l'escriptura memorialística. En el camí d'aquestes indagacions l'estudiosa potencia la investigació tot aportant un bagatge teòric important. La literatura de Roig en general i en particular els seus gèneres i l'estil estan molt ben analitzats. També cal fer esment de l'estudi sobre les qüestions de gènere, en les quals Francés aporta unes referències teòriques totalment adients. Tanmateix, al costat d'aquest estudi aprofundit, trobem certs passatges de l'estudi on la investigadora ens acompanya a rellegir Montserrat Roig de manera potser massa descriptiva, tot aportant solament extractes de l'obra, la qual cosa relaxa un poc el to excel·lent de l'estudi.

Pel que fa a l'estil, malgrat que alguns capítols d'aquest llibre puguen provenir en part de la tesi doctoral, l'autora s'allunya del llenguatge científic i feixuc de les tesis per tal de regalar-nos l'entrada al món de Montserrat Roig mitjançant un estil

lleuger i amè que, ben sovint, no resulta fàcil de trobar en els treballs d'investigació. Amb la seva escriptura tan característica i unes reflexions profundes ens trobem, ja per segona vegada, davant d'una de les màximes especialistes de Roig amb més lucidesa.

LAIA CLIMENT
Universitat Jaume I

Vicent Pitarch (2011), *Pompeu Fabra, l'autoritat admirada pel valencianisme*. Benassal, Fundació Carles Salvador, 149 pp.

La celebració el 2011 del centenari de la Secció Filològica de l'IEC, sota la rúbrica de *l'any de la paraula viva*, va servir de catalitzador per a múltiples iniciatives de reflexió sobre l'entitat normativitzadora, el seu artífex màxim, Fabra, i, de retruc, sobre la interacció entre llengua i consciència nacional. La Fundació Carles Salvador hi va contribuir amb la publicació que glossem. La trajectòria cívica i intel·lectual del seu autor, Vicent Pitarch, és sobradament coneguda. Acadèmic, gramàtic, sociolingüista crític, divulgador infatigable, Pitarch és probablement qui millor podia abordar un exercici com aquest, de precisió històrica i valoració sociopolítica, sobre els lligams de Fabra amb els cercles del valencianisme cultural i polític.

Diguem d'entrada que es tracta d'un treball sòlid, que mereix ser pres en consideració. No ens limitarem, doncs, a fer-ne una descripció succinta i encomiàstica. Destacarem, per contra, aquells aspectes en què l'obra interpel·la el lector familiaritzat amb els temes que toca i l'obliga a recapacitar-hi, fins i tot a pensar-hi *a contrario*. Comptat i debatut, les observacions que farem no afecten tant l'autor i el seu text, que és d'una factura gairebé impecable, com la matèria de què tracta, que no es pot reduir a un relat lineal i, vista amb la sobrecàrrega crítica del nostre temps, planteja múltiples interrogants.

L'objectiu del llibre es declara a la Presentació: «fer un primer inventari dels testimonis que confirmen l'autoritat de què gaudia Mestre Fabra entre els valencianistes durant el període clau de la República (1931-1939)» (p. 8). Tanmateix, el marc temporal estudiat desborda a banda i banda el període republicà i abasta de debò «[...] el llarg procés de configuració del valencianisme (aproximadament, els decennis compresos entre 1915 i 1975)» (p. 90).